

Ласка ЛАСКОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

**НИ РИБА, НИ РАК. ПРЕДЛОЖНИТЕ ИЗРАЗИ:
МЕЖДУ КОЛОКАЦИЯТА И СЪСТАВНАТА ДУМА**

Laska LASKOVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

**NEITHER FISH, FLESH NOR FOWL. MULTIWORD PREPOSITIONS:
BETWEEN COLLOCATIONS AND OPEN COMPOUNDS**

Класът на предложните изрази от типа на „съответно с“ и „в разрез с“ представлява размито множество, а степента на принадлежност на елементите корелира с нивото им на лексикализация. При десубстантивните изрази тази степен може да бъде определена на базата на редица параметри като морфологична вариативност, наличие на варианти без постпозитивен предлог, присъединяване на съгласувани определения към пълнозначния компонент, заместване с местоимение, семантична идиоматичност. Докладът съдържа съпоставителен анализ на резултатите от изследването на двата синонимни изрази „въз основа на“ и „върху база на“ съгласно посочените критерии.

In this paper, we argue that multiword prepositions such as “съответно с” (‘following’) and “в разрез с” (‘contrary to’) constitute a fuzzy type of set, where the membership function correlates to the degree of lexicalization. There is a number of parameters to be considered when calculating the degree of lexicalization for multiword prepositions of the pattern $p_1 N p_2$, namely, noun inflection, p_2 omission, insertion of modifiers, pronoun substitution, semantic idiomaticity. Here we present a comparative analysis of the results of the application of the aforementioned criteria for two synonymous expressions “въз основа на” and “върху база на” ‘on the basis of’.

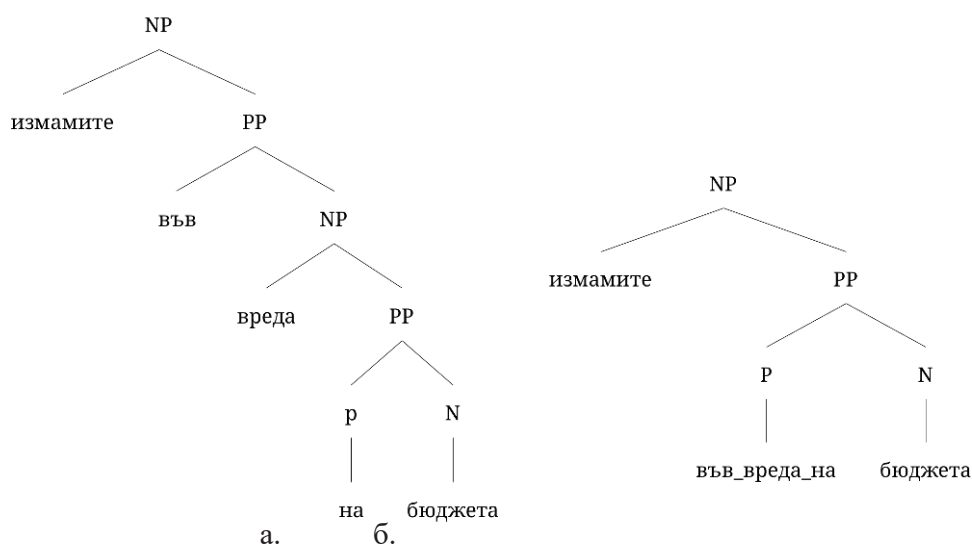
Ключови думи: предложни изрази, размито множество, степен на лексикализация

Keywords: multiword prepositions, fuzzy set, degree of lexicalization

Увод. Предложните изрази (ПИ) представляват линейни последователности от една пълнозначна дума от класа на съществителните или наречията и един или два прости предлога, напр. *съответно с*, *в разрез с*¹. В изречението

¹ Изключваме т.нар. полипредложни изрази като *за по над* от групата.

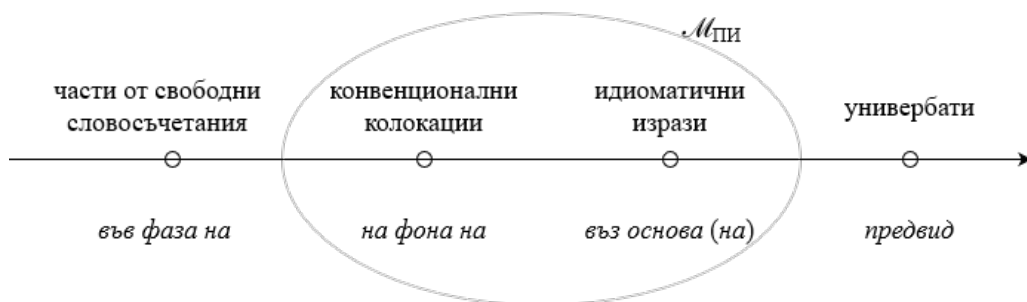
всички ПИ функционират като предлози, т.е. могат да се интерпретират като съставни лексеми (вж. Фигура 1.), но степента на лексикализация или предложизация (по Бонджолова 2007: 34) при отделните представители на групата е различна. Една част от тях като *относно до*, *съгласно с*, *по случай* на започват да се употребяват без последния си компонент, което е белег за десемантизация на пълнозначната дума (Буров 2021: 35). При други не само такава изпускане на постпозитивния прост предлог е невъзможно или рядко, но и съществителното пази своята семантика (*в навечерието на*) и/или частично формоизменението си (*по време на*, *по времето на*), и/или присъединява съгласувани определения (*в точно изпълнение на*).

Фигура 1. Структуриран (а) и „плосък“ (б) анализ на *във вреда на*.

В първия случай *във* и *на* са опори на предложни групи, като *на бюджета* се явява задпоставено определение към *вредата*. При втория тип репрезентация цялата последователност *във вреда на* се интерпретира като лексикална единица без вътрешна структура. Изборът на подход зависи от изследователската рамка и цели (срв. Nivre, Nilsson 2004, Jelínek 2019).

Разглеждаме предложните изрази като размито множество (Atanassov 1983/2016) от устойчиви словосъчетания (Фигура 2). Една част от свойствата, асоциирани с множеството $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$, са присъщи само на някои негови елементи, а други имат градуален характер. Именно въз основа на тях се определя степента на принадлежност $\mu_{\text{ПИ}}$ на дадена последователност към класа, която може да се мисли и като степен на лексикализация (Ласкова 2022а, Ласкова 2022б).

Фигура 2. Множеството на ПИ включва устойчиви съчетания с различна степен на морфосинтактична, семантична и прагматична идиоматичност. При пълна лексикализация един предложен израз може да се универбира (напр. *предвид*). На другия полюс, извън $M_{\text{ПИ}}$, попадат линейните последователности, които следват модела Adv p или p N p, но са генерирани композиционно и представляват части от свободни словосъчетания (напр. *във фаза на: Мило Джуканович каза, че регионът е навлязъл във фаза на по-голяма стабилност*, БНК).

1. Основни отличителни черти на ПИ. Приема се, че ПИ представляват преводни еквиваленти или калки основно от руски и се откриват за пръв път във възрожденски текстове (Първев 1986: 77 – 94). Навлизането им в българския е част от сложния комплекс процеси, с които се характеризира изграждането на книжовния стандарт, а в наши дни появата на нови ПИ е свързана с влиянието на английския (срв. *като следствие от* и *in consequence of*). За разлика от същинските предлози, ПИ представляват отворен клас (Контева 1980: 243), при това често се отбелязва, че тяхното множество се попълва непрекъснато, но диахронни корпусни изследвания в подкрепа на това твърдение не са правени. Всички членове на $M_{\text{ПИ}}$ са неекспресивни, но са маркирани функционално-стилистично, тъй като са специфични за научната, публицистичната и правно-административната реч. Тук изключение правят ПИ за пространствени отношения като *успоредно на/с*, *паралелно на/с*, които не се срещат само в научно-технически текстове. За цялото множество е характерно това, че неговите членове не се генерират като части от свободни фрази, а се възпроизвеждат като готови комплекси от две или три единици по модела Adv p, напр. *подобно на*, или p N p, напр. *по повод на*² (Георгиева 1964: 330, ГСБКЕ 1983: 411, Avgustinova, Iomdin 2019: 18 inter alia) и изпълняват роля на предлози в изречението. Много автори обръщат внимание и на абстрактната семантика на пълнозначния компонент, благодарение на който ПИ са в състояние да изразяват не само по-общ (Ницолова 1979: 63), но напротив, и по-специализиран тип отношения (Контева 1980: 243) в сравнение с един прост предлог. Така например синонимните на *заради* предложни изрази *по повод на*, *вследствие*

² Със строеж N p е само *благодарение на*.

на и въз основа на конкретизират вида на причинно-следствената релация благодарение на семантиката на съществителното, респ. наречието в състава си (вж. анализите на съответните изрази у Константинова 1983). Като следствие ПИ се отличават от същинските предлози със значително по-ниска степен на полисемантичност. От структурна гледна точка при част от представителите на $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$ се наблюдава поява на редуцирани структури без постпозитивен предлог (*по случай* вм. *по случай на*, *по отношение* на vs. *по отношение*, *с оглед* на vs. *с оглед*; *вследствие на/от* vs. *вследствие*, *подобно на* vs. *подобно* и др.), като съотношението изходен/съкратен вариант е различно за различните представители на класа; морфологична вариативност при структурите от типа р N р като промяна по число, членуване; запазване на синтактичното поведение на съществителното (Константинова 1983: 75, Велева 2005) и по-точно, възможност за присъединяване на съгласувани определения прилагателни (*без своевременната помощ на*) или местоимения, които заместват предложните фрази, в които постпозитивният предлог е опора (*в помощ на* > *в чия помощ*, *в негова помощ*; *във връзка с* > *в тази връзка*).

Може да предположим, че степента на лексикализация, респ. степента на принадлежност към $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$, е по-висока при изразите, в които пълнозначната дума се реализира само с една своя форма (морфологична идиоматичност)³, не присъединява съгласувани определения (синтактична идиоматичност), задпоставеният прост предлог може да бъде изпуснат, а значението на самата структура не се изгражда композиционално на базата на семантиката на отделните компоненти и предвидените от граматиката на езика правила за съчетанието им. На другия полюс се намират конвенционалните колокации, т.е. честотните и характерни за даден тип текстове готови конструкции, които не се отличават с идиоматичност и се подлагат на различни типове трансформации, типични за свободните словосъчетания. Ясно е, че структурите от типа р N р показват по-голямо разнообразие по отношение степента си на принадлежност към $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$ в сравнение с тези от типа Adv р. Затова тук ще се фокусираме върху десубстантивните ПИ.

Прегледът на основните синтетични граматички на българския език, в които се разглеждат не само предлозите, но и предложните изрази, показва, че най-често цитираните ПИ със структура р N р са доста ограничен брой – 24 (Таблица 1), особено на фона на множеството от близо 130 единици, включени в специалните изследвания по темата (вж. напр. Велева 2005), многотомния Речник на българския език (РБЕ) и лексико-семантичната база данни БулНет (пълен списък вж. в Ласкова 2022a).

³ Тъй като наречията са неизменяеми, този критерий е неприложим при анализа на ПИ със структура Adv р.

Таблица 1. Освен ексцерпираните от посочените източници примери за десубстантивни ПИ, еднократно са споменати още 11: *в сравнение с, в продължение на, в резултат на, в течение на, във вид на, във връзка с, върху базата на, от гледна точка на, от страна на, под предлог за, през време на, с изключение на, с оглед към.*

ИЗРАЗ	БРОЙ	Андрей-чин 1978	Маслов 1981	ГСБКЕ 1983	Георгиев 1991	Пашов 1994	Куцаров 2007	Николава 1979, 2008
<i>въз основа на</i>	6	×	×	×		×	×	×
<i>вследствие на</i>	5	×		×	×		×	×
<i>по отношение на</i>	5	×	×	×		×		×
<i>благодарение на</i>	4	×			×		×	×
<i>предвид на⁴</i>	4	×		×	×		×	
<i>в изпълнение на</i>	3	×		×			×	
<i>по повод на</i>	3	×		×			×	
<i>с оглед на</i>	3	×		×				×
<i>без оглед на</i>	2			×				×
<i>за сметка на</i>	2					×	×	
<i>по случай на</i>	2	×		×				

2. Сравнение по степен на лексикализация. Ще направим опит да установим доколко изборът на примери в граматиките отразява степента им на лексикализация, като приложим методика за оценката ѝ на базата на тази част от изброените по-горе свойства на $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$, които нямат константен характер и са показателни за $\mu_{\text{ПИ}}$. Тъй като ограниченият обем не ни позволява да направим това за всички единици, изброени в Таблица 1, ще изследваме в съпоставка най-често споменаваният ПИ, *въз основа на*, и неговият синоним *върху базата на*, посочен само от един автор (Маслов 1981). Хипотезата ни е, че *върху базата на* рядко намира място в литературата именно заради ниската стойност на $\mu_{\text{ПИ}}$ и обратното – *въз основа на* е силно лексикализиран, типичен представител на класа.

В РБЕ *върху базата на* е посочен като вариант на *на базата на* в блока с устойчивите съчетания в статията на лексемата *база*. Там той е дефиниран чрез синонимите си: ‘Като се изхожда от; въз основа на (разр. м. – Л. Л.)’. В БулНет вероятно поради рядката му употреба предложният израз не е включен в съответното синонимно гнездо, състоящо се от трите литерала *на базата на, въз основа на, на основа на*, асоциирани с определението ‘предложен израз за посочване на основа или предпоставка, върху която се изгражда или опира нещо друго’.

⁴ Ако се разглежда като трансформация на *пред + вид + на* (вж. също *в + следствие + на*). В противен случай (*предвид + на*) трябва да се отнесе към групата със структура Adv p.

2.1. Честота на срещане

Фреквентността не е непосредствено индикативна за степента на лексикализация, но е от значение при избора на представителни за разглежданото множество негови членове, затова ще я коментираме накратко. Наблюденията тук и по-надолу се ограничават върху употребите, регистрирани в Българския национален корпус (БНК), но при необходимост се привеждат и примери от интернет без редакции.

В БНК *върху базата на* се съдържа само в 5 текста, два в превод от руски, един – от английски; единият непреводен текст е от 1983 г., а другият представлява публикация във в. „Банкер“ от 2006 г.: „членовете на съвета на директорите са си изплащали възнаграждения равни на 308% (при заложили 300%) *върху базата на* средната работна заплата в договорите за управление“.

Съчетанието *въз основа на* има 9569 срещания, с членувано съществително (*въз основа на*) – 75, а без постпозитивен предлог (*въз основа*) – 46; общо ексцерпирани примери са 9690.

Както се вижда, честотата на употреба на *въз основа на* многократно надвишава тази на *върху базата на*.

2.2. Морфологична вариативност

В БНК не се откриват варианти на *върху базата на* с нечленувано съществително, но в публикации онлайн такива примери не липсват, срв. „моряците получаваха своето пенсионно възнаграждение *върху база на* ниската заплата“ (<www.maritime.bg>, [04.02.2012]), „С Енок *върху база на* Mercedes G Бундесверът получи високопроходимо и бронирано превозно средство“ (<www.ams.bg>, [29.01.2015]), „Ето как изглеждат резултатите на „Алфа рибсърч“, преизчислени *върху база на* реално подадени гласове“ (<www.24chasa.bg>, [11.06.2011]) и т.н.

Аналогично, както вече беше отбелязано, пълнозначният компонент във *въз основа на*, макар и много рядко, се употребява и с членуваната си форма.

Можем да заключим, че формите на двата предложни изрази не са напълно петрифицирани. В този смисъл и двата са с по-ниска степен на лексикализация по този показател в сравнение с *в чест на* например. Появата на членуваната форма *честта* в обкръжението на *в* и *на* също е възможна, но това става само в рамките на свободно словосъчетание, срв.:

- (1) *А Тахтун и от дявола не би побягнал, кълна се в честта на всичките си деди!* (БНК)

Предложната *в*-фраза от примера въвежда аргумент на глагола *кълна се*, а *на всичките си деди* представлява задпоставено разширение на непрякото допълнение, с което се уточнява за чия чест става дума. Последователността *в честта на* не може да се интерпретира като едно цяло, не изпълнява функция

на предлог и не служи за въвеждане на участник бенефициент в означената с глагола казуемо ситуация, каквато роля би следвало да има според речниковата дефиниция на израза: ‘в знак на почит към някого или за ознаменуване на някакво събитие’ (РБЕ). Нещо повече, както се вижда от цитираното определение, съчетаемостта на *в чест на* (*в чест на Мария; в чест на завръщането ми*) е по-широка от тази на *в честта* (*в честта на Мария, но * в честта на завръщането ми*).

2.3. Наличие на съкратени варианти без постпозитивен предлог

Съкратени варианти на *върху базата на* не бяха открити нито в БНК, нито при търсене в интернет. Освен това отстраняването на постпозитивния предлог прави изказването неграматично, срв. 2.а и 2.б:

- (2) *Постигна се едно ново формално споразумение между двете страни...*
а... *върху базата на една директива.*
б.*... *върху базата една директива.*

По-различно е положението при *въз основа на*. Корпусът съдържа 18 съкратени варианта, само 0,19% от общия брой засвидетелствани употреби. Важно е да се отбележи, че дори и да се схващат като примери за многократно коментираното в прескриптивната литература „неправилно изпускане на предлог“, те не са неграматични. Очаквано всички употреби на *въз основа* се откриват в административни текстове (вж. 3). Два от източниците по жанр принадлежат към художествената литература (4 и 5), но те не представляват изключения, тъй като в речта на разказвача/персонажа се предава съдържание на административно-правни документи:

- (3) *Дейността на територията на имота е правно регламентирана и се извършва въз основа Лицензия №1233-10/01.03.02 г. (БНК)*
(4) *Това също е вече доказано, документирано и протоколирано въз основа пълните признания на човека, който е заснимал тия материали и е оставял копията у Касабова. (БНК, Богомил Райнов)*
(5) *Независимо от това, а той бе съден и признат за виновен единствено въз основа свидетелските показания на този Хайлънд. (БНК, Ървинг Уолъс)*

2.4. Синтактична проницаемост

Под синтактична проницаемост разбираме възможността за присъединяване на прилагателно или адективирана дума от друг клас в позиция на съгласувано определение към съществителното, в резултат на което се появява линейната последователност р Adj N р.

Един от малкото примери за реализация на *върху Adj база на* се открива в научен текст, който коментира анализа на счетоводния баланс. Показателно е, че след съчинителния изяснителен съюз *т.е.*, вероятно за да избегне повторението, авторът е използвал *върху основата на* със същата функция:

- (6) *Така върху познатата база на потребителната и разменната стойност в предприятието се създава информация за противоречивото единство между ресурсите и източниците в него, т.е. върху основата на активите и съответно пасивите и собствения капитал се опознава производственият му и финансов капацитет.* (www.iki.bas.bg/Journals/EconomicStudies/2010/2010_3/est_issn_0205-3292_2010-03.pdf, [03.2010])

Дали *върху базата на* представлява предложен израз, може да проверим с тест за валидност на пресупозицията ‘X има база’⁵, като твърдението, съдържащо се в изказването, трябва да се отнася именно за тази база, т.е. ‘върху тази база Y’ (X е именната фраза, следваща *върху базата на*, а Y е глаголната фраза в изречението). Ако ‘X има база & върху тази база Y’ е **вярно**, *върху базата на* не принадлежи на \mathcal{M}_{III} . Ето два примера:

- (7) *Нанесени са сериозни материални щети върху базата на хотела* (<www.bgnes.bg/news/pozhar-unishtozhi-restoranta-na-hotel-v-st>, [29.12.2020])
- (8) *Взаимоотношенията ни с клиентите почиват върху базата на дългосрочно партньорство* (<<https://stroiteli.bg/firms/master-ood>>, [12.12.2021])

‘Хотелът има база и върху тази база са нанесени сериозни материални щети’ е вярно за съдържащата се в изречение (7) пропозиция, следователно тук *върху базата на* не е предложен израз. Обратното, ‘Дългосрочното партньорство има база и взаимоотношенията с клиентите почиват върху тази база’ не следва от пропозицията, изразена в (8), или с други думи, взаимоотношенията се опират на партньорството, а не на някаква тяхна основа. Следователно в (8) *върху базата на* е предложен израз.

Резултатът от прилагането на този тест доказва, че пример (6) съдържа ПИ, който е синтактично проникваем: не е вярно, че ‘Потребителната и разменната стойност в предприятието имат база и върху тази база се създава информация за противоречивото единство между ресурсите и източниците в него’; тя се създава с оглед на двете стойности, не на някаква тяхна база. Въмъкването на съгласуваното определение *познатата* към пълнозначния компонент *база* вероятно се дължи на желанието на автора да изрази идеята, че коментираният

⁵ За ПИ твърдението ще е ‘X е база’.

тип анализ на баланса се опира на понятията потребителна и разменна стойност, които са основни – а следователно и добре познати – в счетоводството. Другият пример отговаря негативно на теста, т.е. може да считаме, че цялата последователност е с функция ‘посочване на основа или предпоставка, върху която се изгражда или опира нещо друго’:

- (9) *Концепцията на винарска изба Братя Минкови е обвързана с цикличността на времето, с наследственост, култура от минали поколения и развитие в съвременността върху солидната база на фамилното наследство.* (<www.minkovbrothers.bg/index.php/products/listing/dejavu>, [25.05.2012])

Както в (6), така и в (9) с прилагателното говорещият дава оценка за обекта, който служи като основа или предпоставка, а не на някаква негова база. Всички останали структури от типа *върху Adj база на*, които открихме в БНК и в Интернет (напр. „Хърватия ще строи курорт *върху бивша база на* армията“, „*Върху акрилната база на* обикновената плакова протеза, която опира в небето, е залепен 2 мм силиконов слой“ и др.), не представляват ПИ.

Резултатите, извлечени при търсене с израз *въз Adj основа на*, не е нужно да се филтрират с тест за доказване на принадлежност към $\mathcal{M}_{\text{ПИ}}$. Както показва справката с РБЕ, предлогът *въз* е маркиран като остарял и/или диалектен, докато *въз основа на* е определен като книжовен. Това означава, че даденият ПИ може да бъде идентифициран само по стилистичния си профил. Второ, *въз основа на* е синтактично непроницаем: веригата *въз Adj основа на* изобщо не се открива. Съществуват дори индикации за колебание при изписването на препозитивния предлог и съществителното, които се дължат на схващането им като едно цяло, *възоснова*, по подобие на *предвид* или *вследствие* (вж. специално посветената на въпроса справка от сайта на Павлина Върбанова, <<https://kaksepishe.com/vaz-osnova-na/>>).

От всичко казано дотук може да направим категоричен извод, че *въз основа на* е с по-висока степен на лексикализация от *върху базата на*.

2.5. Разкъсване на структурата при заместване с местоимения

За разлика от трансформацията $p \text{ N } p \rightarrow p \text{ Adj N } p$, която е възможна при синтактично проницаемите ПИ, тук става дума за добавяне на определение, но в резултат на заместване на предложната фраза РР, в която опора е постпозитивният предлог. Затова в така получената последователност той отсъства: $p \text{ N } p \text{ NP} \rightarrow p \text{ Pron N}$. Самото местоимение се съгласува със съществителното, срв. *от страна на NP* → *от тяхна/тази/чия страна*. Тази трансформация всъщност представлява тест, с който се доказва синтактичната конститутивност на $p \text{ NP}$ (където $p \text{ NP} \rightarrow \text{PP}$ и PP може да бъде заместено с Pron); а това, че $p \text{ NP}$ е словосъчетание, противоречи на допускането, че последователността $p \text{ N } p$ е съставна лексема.

Примери за разкъсан *върху базата на* бяха открити само в онлайн публикации, част от които привеждаме долу. В (10) *тяхната* е кореферентно с израз от предходния текст (срв. полученото при „обратно“ заместване *върху базата на нашите вярвания и предубеждения*); в (11) силната анафора *тази база* означава приходите от реклами, а в (12) *каква база* означава основанието („предпоставката“ според дефиницията на БулНет) за предприетото действие:

- (10) *Но винаги, осъзнато или не, приписваме определена вероятност да се случи съответното събитие, следвайки нашите вярвания и предубеждения. Едва върху тяхната база* полученият опит е в състояние да ги коригира. (<www.palitrabg.net/55dv.htm>, [25.01.2015])
- (11) *Forbes проследяват приходите от реклами на всеки спортист, които надвишават неговите доходи от спортния сезон за годината. Върху тази база се оформя и следващата класация.* (<<https://men.hotnews.bg/sport/kristiano-ronaldo-na-8-mo-myasto-v-klasatsiyata-za-sportni-reklamni-litsa/>>, [23.10.2015])
- (12) *Изгонването на 70 руски дипломати от България не може да бъде грешка, не знаем върху каква база са стъпили службите.* (<<https://news.bg/politics/iliyan-vasilev-kolkoto-poveche-mitrofanova-stoitolkova-poveche-vredi-na-ruskata-diplomatsiya.html>>, [03.07.2022])

При въз основа на разкъсване на структурата също е възможно, но в резултат се внася допълнителен стилистичен нюанс:

- (13) *логически анализ* **въз основа на** научно събраните доказателства
- а. *логически анализ* въз **тяхна** основа
- б. *логически анализ* въз **тази** основа
- в. *логически анализ* въз **каква** основа

От БНК не бяха ексцерпирани конструкции по модела *въз Ргop основа*. Единични такива примери се наблюдават в писмената разговорна реч:

- (14) *Повдигнатите обвинения не са съдебно дело, а въз тяхна основа се повдига дело срещу полица.* (<<https://fakti.bg/world/244371-amerika-shokirana-policai-brutalno-zastre-la-tamnokoj-video-18>>, [21.07.2017])
- (15) *„Такава реч на омраза би трябвало да задейства институции и организации, още повече че клипът бе пуснат и в някои медии.“ Всеки има право да сподели това, което мисли. Езикът е наистина нецензуриран и може да бъде свален въз тази основа.* (<<https://m.dnes.bg/comments.php?id=406900&cp=9>>, [08.04.2019])

(16) kam4o: *Моля, посочете ми нормативно основание, въз основа на което да откажа изпълнението на предписанията. Предварително благодаря на всички отзовали се.*

Каменова: *За съжаление губиш. Въпреки, че само работодателят работи, то той е задължен да го направи. Нормативното основание ти е посочено и нямаш въз **каква** основа да не го правиш.* (<<https://www.odit.info/?s=6&i=28424&f=1>>, [07.07.2006])

Съпоставката показва, че и по този критерий *въз основа на* показва по-висока степен на лексикализация. Заради стилистичното противопоставяне на диалектно/остаряло и книжовно предложните *въз*-фрази с местоименно определение към съществителното комплемент не са равностойни на фразите с опора ПИ, докато при *върху базата на* такъв контраст не се наблюдава.

2.6. Семантична идиоматичност

Ще разглеждаме идиоматичността на десубстантивните ПИ като комплексно явление, което може да има различни проявления. За да преценим каква е степента на некомпозиционалност на даден предложен израз, ще търсим отговор на следните три въпроса:

1) Свободно, контекстово независимо ли е значението на пълнозначния компонент в рамките на ПИ? За съществителното *време* в *по време на* например отговорът е положителен: едно и също значение се открива както в рамките на предложния израз, така и в най-различни други контексти. Обратното, семантиката на *с оглед на*, а също и антонима му *без оглед на* ('Като се отчита някой или нещо, като се съобразява с някого или нещо', респ. 'Без да се вземе под внимание, без да се отчита някой или някакъв факт', РБЕ) не може да бъде изведена на базата на нито едно от изброените в речника значения на *оглед*.

2) Възможно ли е в обкръжението на същите два прости предлога съществителното да има друго значение? Видяхме, че при *върху базата на* това е възможно. Това е и причината, поради която се налага прилагането на тест за различаване на предложния израз от свободно съчетание (вж. по-горе т. 4). По същия начин *оглед* може да означава 'оглеждане, разглеждане' (РБЕ) в обкръжението на *с* и *на*. В такъв случай последователността *с оглед на* не представлява ПИ, срв. *Шумерът започна с оглед на зъбите на Лолия, после опита краката и гърба ѝ* (БНК).

3) Има ли разлики в съчетаемостта (селективността) на ПИ в сравнение с тази на съществителното? В „Русская грамматика“ се отбелязва, че в някои случаи ПИ са по-малко рестриктивни в сравнение с пълнозначния компонент (РГ 1980: 707 – 708). В българския език такъв е например *по адрес на*, защото за него не е задължително да образува фраза с название на обект, който има адрес, срв. *изказвания по адрес на любовта и щастието* (БНК), докато несъгласуваните *на*-определения към *адрес* трябва да отговарят на това изискване.

По тази причина изрази от типа *адрес на любовта и щастието* може да се разбират само метафорично.

Нека сега да видим каква е степента на идиоматичност на *върху базата на* и *въз основа на* с оглед на поставените по-горе три въпроса. В РБЕ като основно значение на лексемата *база* е посочено следното: „1. Само ед. Съвкупност от условия или ръководни принципи като главна предпоставка за създаването на нещо; основа“ (РБЕ). Почти дословно същото определение откриваме и в речниковата статия на лексемата *основа*: „4. Прен. Съвкупност от условия, характерни особености или ръководни принципи като главна предпоставка за създаването на нещо; база“. Именно с това си значение двете лексеми се включват в състава на съответните предложни изрази, както се вижда ясно от дефиницията на синонимното гнездо, спомената по-горе: „предложен израз за посочване на основа или предпоставка, върху която се изгражда или опира нещо друго“ (БулНет). С други думи, пълнозначният компонент и в двата ПИ реализира определено свое контекстово независимо значение.

Както вече стана дума, лексемата *база* във *върху базата на* може да означава ‘хотелска база’ (вж. пример 7); за сметка на това в нито един от ексцерпираниите от БНК примери *основа* в обкръжението на *въз* и *на* не е със значение, различно от ‘главна предпоставка за създаването на нещо’.

Що се отнася до съчетаемостта на двата предложни изрази, тя не е по-тясна в сравнение с тази на пълнозначните им компоненти. По-широка не е възможно да бъде, тъй като всякакъв тип обекти, напр. физически (17), абстрактни (18), събития (19) и т.н., могат да бъдат осмислени като „условия“, „характерни особености“, „ръководни принципи“, или в обобщение – като предпоставки. Нещо повече, дефиницията на значение 1. за *база* и значение 4. за *основа* (РБЕ) би следвало да включва не само „създаването на нещо“ (17 а), но и предприемане на действие изобщо (18), срв.:

- (17) а. *След няколко часа борба с примитивната телефонна компания на Забраненото кралство, писателката успя да се свърже лично с Исак Розенблат в Ню Йорк, за да го попита дали може да изработи подобен дракон **въз основа на четири полароидни снимки**. (БНК)*
 б. *Те са се оказали удивително смели и знаещи експериментатори: изменили са физиологията му и частично анатомията, разширили са невероятно активната област на мозъка, снабдили са го също и с нови физиологични механизми, чието развитие **върху базата на обикновения човешки организъм**, от гледна точка на съвременната земна наука, засега е невъзможно. (БНК)*
- (18) а. *При оценката на рисковете бе определено, **въз основа на наличната информация**, че в Европейската общност веществото се използва главно за галванично поцинковане и в месинговите сплави. (БНК)*

б. *Всичко постигнато в математиката след негово време е дедуктивна, формална математична разработка на механиката **върху базата на Нютъновите закони.*** (БНК)

(19) а. *Да се концентрират усилията **върху стратегически изделия и технологии и въз основа на внедряването на авангардни научни постижения** да се осигури в тяхното производство най-високото световно равнище с оглед да се завоюват нови пазарни и технологични позиции.* (БНК)

б. *Очаквам десетина нови политически субекти, ако вотът е през май. От тях два ще бъдат големи и сериозни. Те ще стъпят **върху базата на последните протести – февруарските и сегашните.*** (<<https://epicenter.bg/article/archive/19989/11/0>>, [25.07.2013])

След направения преглед може да заключим, че макар и само по един от трите критерия, *въз основа на* е с по-висока степен на семантична идиоматичност от *върху базата на*.

2.7. Обобщение

Хипотетичният модел на ПИ с максимална степен на лексикализация, който не е универбиран, има следните характеристики: морфологична инвариативност и синтактична непроницаемост, ексклузивна употреба на съкратените варианти в речта, невъзможно заместване на постпозитивния предлог и следващата го именна група с местоимение, пълна семантична идиоматичност. Ако приемем, че всички показатели имат еднаква тежест, направеният анализ (вж. обобщение в Таблица 2) демонстрира, че $\mu_{\text{ПИ}}$ на *въз основа на* като цяло е по-висока от тази на синонимния *върху базата на*. С други думи, *въз основа на* се приближава повече до модела на напълно лексикализирания ПИ.

Таблица 2. Разлики в нивата на лексикализация при прототипичния *въз основа на* и при рядко използвания негов синоним *върху базата на*

ПРИЗНАЦИ ЗА ЛЕКСИКАЛИЗАЦИЯ	<i>въз основа на</i>	<i>върху базата на</i>
морфологична инвариативност	по-скоро силна	по-скоро силна
съкратени варианти	0,19% (БНК)	0% (БНК)
синтактична непроницаемост	да	по-скоро да
невъзможно заместване с местоимения	не е невъзможно, но има стилистична промяна	не е невъзможно и няма стилистична промяна
семантична идиоматичност	по 1 от 3 критерия	по 0 от 3 критерия

Заклучение. Изследването предлага методика за оценяване на степента на принадлежност (респ. степента на лексикализация) на предложните изрази със структура р N р. Тук се опираме на ключовото допускане, че като елементи на размито множество, те споделят както общи, константни характеристики (напр. функционално-стилистична окраска), така и определен брой градуални признаци, въз основа на които се определя μ_{III} : морфологична вариативност, реализация със съкратени варианти в узуса, присъединяване на съгласувани определения към пълнозначния компонент, заместване с местоимение на именната група, чиято опора е постпозитивният предлог, идиоматичност на семантично ниво. Предложената методика беше тествана върху най-често посочвания в описателните граматички пример за десубстантивен предложен израз *въз основа на* и неговия рядко използван синоним *върху базата на*. Анализът на резултатите доказва, че действително *въз основа на* се отличава с по-висока степен на лексикализация, макар и не по всички показатели.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрейчин 1978: Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство. // **Andreychin 1978:** Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia: Nauka i izkustvo.

БНК: Български национален корпус. // **BNK:** Balgarski natsionalen korpus <<http://search.dcl.bas.bg/>> [20.02.2022].

Бонджолова 2007: Бонджолова, В. *В света на българските предлози*. Велико Търново: Фабер. // **Bondzholova 2007:** Bondzholova, V. *V sveta na balgarskite predlozi*. Veliko Tarnovo: Faber.

БулНет: БулНет 3.0. // **BulNet:** BulNet 3.0. <<https://dcl.bas.bg/bulnet/>> [20.02.2022].

Буров 2021: Буров, С. Безпредложие. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, София, 2021, I том. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 26 – 38. // **Burov 2021:** Burov, S. Bezpredlozhie. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, Sofia, 2021, I tom. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 26 – 38.

Велева 2005: Велева, М. За устойчивите съчетания с предложна функция в съвременния български език. – В: *Управление и устойчиво развитие*, VII, № 3–4, 412 – 416. // **Veleva 2005:** Veleva, M. Za ustoychivite sachetania s predlozhna funktsia v savremennia balgarskia ezik. – In: *Upravlenie i ustoychivo razvitie*, VII, № 3–4, 412 – 416.

Георгиев 1991: Георгиев, С. *Българска морфология*. Велико Търново: Абагар. // **Georgiev 1991:** Georgiev, S. *Balgarska morfologia*. Veliko Tarnovo: Abagar.

Георгиева 1964: Георгиева, Е. По въпроса за прехода на някои устойчиви фразеологични и синтактични словосъчетания в категорията на служебните думи. – В: *Известия на Института за български език*, XI, 327 – 337. // **Georgieva 1964:** Georgieva, E. Po voprosa za prehoda na nyakoi ustoychivi frazeologichni i sintaktichni slovosachetania v kategoriyata na sluzhebnite dumi. – In: *Izvestia na Instituta za balgarski ezik*, XI, 327 – 337.

ГСБКЕ 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология.* София: Издателство на БАН. // **GSBKE 1983:** *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologia.* Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Константинова 1983: Константинова, В. *Предлозите в българската граматична литература.* София: Издателство на БАН. // **Konstantinova 1983:** Konstantinova, V. *Predlozite v balgarskata gramatichna literatura.* Sofia: Izdatelstvo na BAN.

Контева 1980: Контева, М. Секундарни предлози в чешки и български езици. – В: *Slavia*, XLIX, № 3, 242 – 249. // **Konteva 1980:** Konteva, M. Sekundarni predlozi v cheshki i balgarski ezitsi. – In: *Slavia*, XLIX, № 3, 242 – 249.

Куцаров 2007: Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. // **Kutsarov 2007:** Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik. Morfologia.* Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“.

Ласкова 2022a: Ласкова, Л. Предложните изрази в българския език: инвентаризация на размитото множество. – В: *Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“, ФСФ, Т. 107, 36 – 71.* // **Laskova 2022a:** Laskova, L. **Predlozhnite izrazi v balgarskia ezik: inventarizatsia na razmitoto mnozhestvo.** – In: *Godishnik na SU „Sv. Kl. Ohridski“, FSF, T. 107, 36 – 71.*

Ласкова 2022б: Ласкова, Л. Диференциалните признаци на предложните изрази в българската лингвистична традиция. – В: *Български език (под печат).* // **Laskova 2022b:** Laskova, L. *Diferentsialnite priznatsi na predlozhnite izrazi v balgarskata lingvistichna traditsia.* – In: *Balgarski ezik (in print).*

Маслов 1981: Маслов, Ю. *Граматика болгарского языка.* Москва: Высшая школа. // **Maslov 1981:** Maslov, Yu. *Grammatika bolgarskogo jazyka.* Moskva: Vysshaya shkola.

Ницолова 1979: Ницолова, Р. За интелектуализацията на съвременния български език. – В: *Език и литература*, XXXIV, № 1, 62 – 67. // **Nitsolova 1979:** Nitsolova, R. *Za intelektualizatsiyata na savremennia balgarski ezik.* – In: *Ezik i literatura*, XXXIV, № 1, 62 – 67.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* София: УИ „Климент Охридски“. // **Nitsolova 2008:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologia.* Sofia: UI „Kliment Ohridski“.

Пашов 1994: Пашов, П. *Практическа българска граматика.* София: Просвета. // **Pashov 1994:** Pashov, P. *Prakticheska balgarska gramatika.* Sofia: Prosveta.

Първев 1986: Първев, Х. *Страници от историята на българския книжовен език.* София: УИ „Климент Охридски“. // **Parvev 1986:** Parvev, H. *Stranitsi ot istoriyata na balgarskia knizhoven ezik.* Sofia: UI „Kliment Ohridski“.

РБЕ: *Речник на българския език.* // **RBE:** *Rechnik na balgarskia ezik.* <<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/>> [20.02.2022].

РГ 1980: *Русская грамматика. Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Введение в морфемiku. Словообразование. Морфология.* Москва: Наука. // **RG 1980:** *Russkaja grammatika. T. 1. Fonetika. Fonologia. Udarenie. Intonacia. Vvedenie v morfemiku. Slovoobrazovanie. Morfologia.* Moskva: Nauka.

Atanassov 1983/2016: Atanassov, K. *Intuitionistic Fuzzy Sets.* VII ITKR Session, Sofia, 20 – 23 June 1983 (Deposited in Centr. Sci.-Techn. Library of the Bulg. Acad. of Sci., 1697/84) (in Bulgarian). Reprinted: *Int. J. Bioautomation*, 2016, 20(S1), S1 – S6.

Avgustinova, Iomdin 2019: Avgustinova, T., L. Iomdin. Towards a Typology of Microsyntactic Constructions. – In: Pastor, G. C., R. Mitkov (eds.). *International Conference on Computational and Corpus-Based Phraseology*. Springer, Cham, 15 – 30.

Jelinek 2019: Jelinek, T. Using a Database of Multiword Expressions in Dependency Parsing. – In: Ekštejn, K. (ed.). *Text, Speech, and Dialogue*. Springer International Publishing, 19 – 31.

Nivre, Nilsson 2004: Nivre, J., J. Nilsson. Multiword Units in Syntactic Parsing. – In: *Proceedings of Methodologies and Evaluation of Multiword Units in Real-World Applications (MEMURA)*, 39 – 46 <<http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2004/ws/ws6.pdf#page=39>> [20.02.2022].